

A MUNKAPIAC VÁLASZAI A NÉPESSÉG ÖREGEDÉSÉRE ÉS MÁS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOKRA*

KLINGER ANDRÁS

1. A népesség öregedése hosszú távú kihívásokat állít a társadalom elé, olyanokat, amelyek az öregedési folyamat előrehaladásával növekszenek. Ezek között két kulcsfontosságú, egymáshoz kapcsolódó kihívás van:

- a) az idősebb személyek részére készült programok pénzügyi fenntarthatósága és
- b) valamennyi népességcsoport magas szintű gazdasági aktivitása, beleértve az időseket is.

Ezek és a többi kihívás hosszú távú, fenntartható gazdasági és társadalmi politikákat kívánnak. A politikák között azok a legfontosabbak, amelyek lehetővé teszik, hogy a munkapiac alkalmazkodjék az öregedés kihívásaihoz. Az alkalmazkodás középpontjában a munkaerő és a foglalkoztatás emelése áll.

2. Az ENSZ-EGB tagállamainak a demográfiai öregedésről szóló Miniszteri Konferenciája (Berlin, 2002. szeptember 11–13.) első ízben tekinti át a helyzetet és készül egy olyan stratégia elfogadására, mely a népesség öregedésével kapcsolatos gazdaság- és társadalompolitikai válaszokkal foglalkozik, nagy figyelmet szentelve a gazdasági, munkapiaci és ágazati kérdéseknek és politikáknak.

3. Ez a cikk a népesség öregedésére adott munkapiaci válaszokat elemzi, továbbá foglalkozik más társadalmi-gazdasági változásokkal is, különös tekintettel a nők hozzájárulására az általános gazdasági aktivitás jövőbeni emelkedését célzó erőfeszítésekhez.

4. A tanulmány a következő tématerületekre összpontosít:

- a) Az öregedés Európában – múlt és jövő.
- b) Férfiak és nők részvétele a munkapiacon – múlt és jelen és a várható jövőbeli alakulás.
- c) A gazdasági aktivitás növekedésének akadályait elhárító politikák, különös tekintettel a női foglalkoztatottságra.

* A United Nations Economic Commission for Europe (Egyesült Nemzetek Szervezete Európai Gazdasági Bizottság = ENSZ-EGB) 27. Közgyűlésén 2002. május 7-én megtárgyalt „issue paper” magyar változata.

A) DEMOGRÁFIAI ÖREGEDÉS – MÚLT ÉS JÖVŐ

1. Az öregedő világ

5. Az Egyesült Nemzetek Népesedési Osztályának egy újabb kiadványában (1) az egész Föld népességének öregedési folyamatát a következőképp összegzi:

a) A népesség öregedése precedens nélküli folyamat, nincs ehhez hasonló az emberi történelemben. Az idősebb személyek (60 éves és idősebb) arányának növekedését a fiatalok arányának csökkenése kíséri (15 év alattiak). 2050-re az idősebb személyek száma a történelemben először az egész Földön meghaladja a fiatalokét. Sőt, a fiatalok és az idősek arányának ez a történelmi fordulata a fejlettebb régiókban már 1998-ban megtörtént.

b) A népesség öregedése átütő erejű, általános jelenség, ami minden férfit, nőt és gyermeket érint. Az egyes országok idősebb korcsoportjainak tartós növekedése mind abszolút számban, mind a munkaképes korú népességhez viszonyítva közvetlenül kihat mind a generációk közötti, mind az azokon belüli egyenlőségre és szolidaritásra, ami viszont a társadalmak alapját képezi.

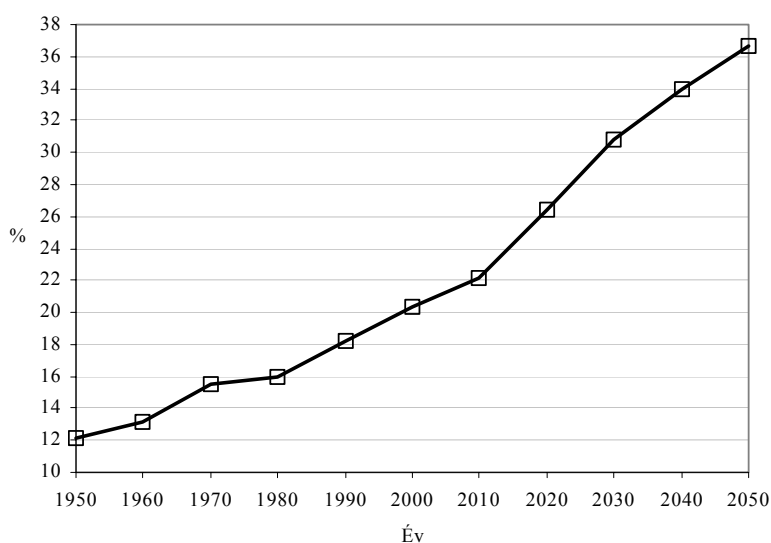
c) A népesség öregedése mélyreható folyamat, átfogó következményekkel az emberi élet számos területén. Közgazdasági vonatkozásokban az öregedésnek hatása lesz a gazdaság fejlődésére, a megtakarításokra, a beruházásokra és a fogyasztásra, a munkapiacra, a nyugdíjakra, az adózásra és a generációk közötti transzferekre. Társadalmi vetületekben az öregedés befolyásolja az egészséget, az egészségi ellátást, a családösszetételt, az együttélési formákat, a lakhatást és a költözéseket. A politika területén a népesség öregedése befolyásolhatja a választási magatartást és a képviseletet.

d) A népesség öregedése tartós folyamat. A huszadik században tovább folytatódott az idősebb emberek arányának növekedése, és ez a trend várhatóan tovább folytatódik a huszonegyedik században is. Az öregek aránya például az egész világon az 1950-es években 8 százalék volt, 2000-ben 10 százalék, és az előreszámítások szerint 2050-re 21% lesz.

2. Öregedés az ENSZ-EGB országokban 1950 és 2050 között

6. Az ENSZ-EGB régióban új reprodukciós magatartásra történő áttérés, ezt követő termékenységsökkenés kezdődött el. Ugyanakkor a régióban lévő országok tapasztalták először a halandóság tartós csökkenését és a meghosszabbodott élettartamot. Ennek eredményeként a népesség „öszülése” Európában és Észak-Amerikában, valamint Japánban nagyobb volt, mint a Föld többi részén.

Történetesen ugyanez a demográfiai folyamat a népességszám jelentős csökkenéséhez vezet számos országban.

I. A 60 éves és idősebb népesség aránya Európában, 1950–2050 (százalékban)
Proportion of population aged 60 and over in Europe, 1950–2050 (in per cent)

7. Az utolsó 50 évben nagyon erős öregedési folyamat ment végbe az ENSZ-EGB legtöbb országában. Európában a 60 éves és idősebb személyek aránya 1950-ben még csak 12% volt, 2000-ig 20%-ra nőtt. Az idősök abszolút száma közel 2 és félszeresére emelkedett, miközben a teljes népesség csak 30%-kal nőtt ez alatt az 50 év alatt. Még jelentősebb, hogy a fiatalok, 15 év alattiak részaránya 26%-ról 17,5%-ra csökkent, számuk is 30%-kal kevesebb, mint 50 évvel ezelőtt. A munkaképes korú 15–59 éves népesség aránya nem változott ezen idő alatt (végig 60% körül volt), és abszolút számuk is csak egyharmadával nőtt 1950-től 2000-ig.

8. Az öregedési folyamat nem teljesen azonos módon alakult a régióban. 50 évvel ezelőtt a mainál sokkal nagyobbak voltak a különbségek az idősök arányában. A 60+ évesek arány 1950-ben Közép-Európában mindössze 9% volt, a kontinens keleti és déli részén 10–11 %. Ugyanakkor már 15%-ot figyelhetek meg Észak- és Nyugat-Európában, Észak-Amerika közepén. Az elmúlt 50 év alatt az öregek abszolút száma ott nőtt gyorsabban, ahol arányuk alacsonyabb volt. Például Közép-Európában több mint megháromszorozódott az idősök aránya, több mint 2 és félszeres lett Kelet- és Dél-Európában és Észak-Amerikában is. Nyugat-Európában a változás mértéke „csak” 90%-os, Észak-

Európában 60 százalékos. Az eltérő fejlődés okán – ami jelentős volt a fiatalok között is – 2000-ben a regionális eltérések sokkal kisebbek, mint 50 évvel előbb. Az idősek legmagasabb aránya ma Dél- és Nyugat-Európában található (22%). Kicsivel alacsonyabb Európa északi részén (20%), 18–19% Közép- és Kelet-Európában és csak 16% Észak-Amerikában.

9. Ám az elmúlt 50 év során az öregedési folyamat sokkal kevésbé volt drámai, mint az előrejelzett változások (2). Európában az előrebecslések szerint több mint 220 millió lesz az öregek száma 2050-re, Észak-Amerikában pedig 120 millió. Ez közel 40%-os növekedést jelentene a következő 50 év során, miközben Európa teljes népessége várhatóan 15%-kal csökkenni fog. A fiatal népesség száma közel egyötödével lesz alacsonyabb. Kibontakozik egy teljesen új, a múlttól nagyon eltérő jelenség is: kisebb lesz a munkaképes korú népesség száma, 2050-re a jelenlegi létszámnak csak a kétharmadát becsülik. Mindeközben az idős népesség várható aránya 37% lesz (a jelenlegi 20%-kal szemben), ami több mint 80%-os növekedés, szemben az utolsó 50 év alatti kétharmados növekedéssel. Az is jelentős dolog, hogy a következő 50 éves időszakban a fiatal népesség aránya egy kicsit lassabban csökken (18-ről 14%-ra), mint a munkaképes korú népességé (ami most 63%, de az előrejelzés szerint 49%-ra mérséklődik).

10. Az előrejelzések szerint az európai régiókban bekövetkező jövőbeli változások kevésbé lesznek differenciáltak, mint az elmúlt fél évszázadban. A legtöbb régióban az idős népesség száma felével fog nőni, csak Észak-Európában jeleznek valamivel magasabb növekedést (kétharmadost), Észak-Amerikában pedig az idős népesség száma a 2000-es számhoz képest megkét-szereződik (miközben itt a teljes népesség is több mint egyharmadával növekedik, míg Európában már egy egyhatodos csökkenést jeleznek). 2050-ben az idősek aránya a legmagasabb Dél-Európában lesz (40%, szemben a jelenlegi 22%-kal), valamivel alacsonyabb Közép- és Kelet- valamint Nyugat-Európában (36–37%, szemben a jelenlegi 18–22%-kal). Legalacsonyabb lesz az arány Észak-Európában (34%). Észak-Amerika marad a „legfiatalabb” rész az ENSZ-EGB régióban 27%-os idős népességgel, szemben a jelenlegi 16%-al.

11. Az öregedési folyamat jobban interpretálható, ha nemcsak az idős népesség arányát elemezzük, hanem annak relatív súlyát is a munkaképes korú népességhez viszonyítva. Ezt általában úgy hívják, hogy időskori függőségi arány, ami az idősebb személyek (60 éves és idősebbek) száma osztva a munkaképes korúak számával (15–59 évesek). Ez jelenti a potenciális dolgozók eltartási terhét az idősek vonatkozásában. A demográfiai öregedés hatása észlelhető az eltartottsági arányban is, ami eddig is emelkedett és a növekedés tovább folytatódik. Európában – a munkaképes korú népesség stabil aránya miatt – az időskori függőségi arány viszonylag lassan nőtt az utóbbi 50 év alatt, 20-ról 33-ra (kétharmaddal). Ennél sokkal nagyobb hatása lesz a 15–59 évesek jelzett csökkenésének és az idősek aránya növekedésének a jövőben. 2050-ben

az időskori függőségi arány már 74 lesz, ami közel két és félszeres növekedést jelent a következő 50 év során (és különösen 2030 után). Eközben az általános, a fiatalokat és az időseket egyaránt tekintetbe vevő eltartottsági arány nem nőtt jelentősen az utolsó 50 évben (még ha valamivel alacsonyabb is 2000-ben, mint 1950-ben). Ez a termékenység erős csökkenése, ezáltal a fiatal eltartottak mérsékklődése miatt történt így. Am 2050-re itt is váratlan helyzet alakul ki: *több* lesz az eltartott (nem-munkaképes korú), mint a munkaképes korú (a teljes eltartottsági arány 102 lesz). Az eltartott csoportban az idősek részaránya erősen emelkedik: az öreg/fiatal arány 1950-ben csak 46 volt, jelenleg már öreg túlsúlyt mutat (az arány 116 volt 2000-ben), de hihetetlenül magas lesz 2050-ben, 264 öreg várható mindez 100 fiatallal szemben. A jövőbeli munkaerőpolitikai megfontolásokat ezekre a drámai változásokra kell alapozni.

12. A múltban viszonylag nagy különbségek voltak a régiókban az öregek eltartottsági mutatói között, 50 évvel ezelőtt 14–16 volt Közép- és Kelet-Európában, 24–25 Észak- és Nyugat-Európában, Dél-Európa és Észak-Amerika a két érték között helyezkedett el. 2000-ben az eltérések valamivel kisebbek voltak. Legalacsonyabb arányokat Észak-Amerikában (26) és Közép-, valamint Kelet-Európában (28–30) figyelhetünk meg, a másik három régióban magasabbak, de nagyon hasonlóak (34–36). Az időskori függőségi ráta növekedése legnagyobb volt Közép-, Dél- és Kelet-Európában (kétszer annyi, mint 50 évvel ezelőtt), a legalacsonyabb Észak-Európában és Észak Amerikában (itt a növekedés kisebb, mint egyharmad-rész). A helyzet más lesz a következő 50 év során, a ráta mindegyik régióban kétszeres, sőt két és félszeres lesz a jelenlegihez képest.

13. Európában az utolsó 50 év alatt az idős népesség sokkal gyorsabban nőtt, mint a teljes népesség. A 60+ évesek száma évente 1,2 százalékkal nőtt, miközben a fiatal népesség fogyott, és a munkaképes korú népesség száma is lassabban emelkedett. A következő 50 év alatt a 60 éves és idősebbek létszámnövekedése az eddigiekhez hasonló marad (évi 1,1%), de a másik két csoport népessége csökkenni fog (évi 0,8%-kal).

14. Az öregedési folyamat kiterjedése jellemezhető az átlagos életkor növekedésével is. Európában a népesség átlagos életkora 1950-ben 28 év volt, ami 8,5 évvel, csaknem 38 évre nőtt 2000-re. Az előrejelzés további 12 évnyi növekedést mutat a következő 50 évre, ami azt jelenti, hogy az átlagos kor 2050-ben közel 50 év lesz. 1950-ben a regionális eltérések egészen jelentősek voltak: miközben az átlagos kor csak 26 év volt Közép- és Kelet-Európában, már 35–36 év Észak- és Nyugat-Európában. Ma más a helyzet: legalacsonyabb még mindig a fent említett két régióban (37 év), de a különbségek csökkentek a legmagasabb értéket képviselő három régióban (ahol az csak 38–39 év). 2050-re Dél-Európában várható a legmagasabb érték (52 év). Észak-Amerikában ez a mutató mindig alacsonyabb, és 2050-re csak 41 évet jósolnak.

15. Az idős népesség maga is öregszik. A leggyorsabban öregedő korcsoport Európában a legöregebb öregeké, akik 80 évesek vagy afölöttiek. 50 évvel ezelőtt csak a teljes népesség 1%-a tartozott a legöregebb öregek csoportjába, jelenleg 3%, és 2050-re Európában a teljes népességnek 10%-át fogják képviselni. Ez azt jelenti, hogy a század közepén az idős személyek több mint negyede 80 éves vagy idősebb lesz (jelenleg ez a részarány csak 15%).

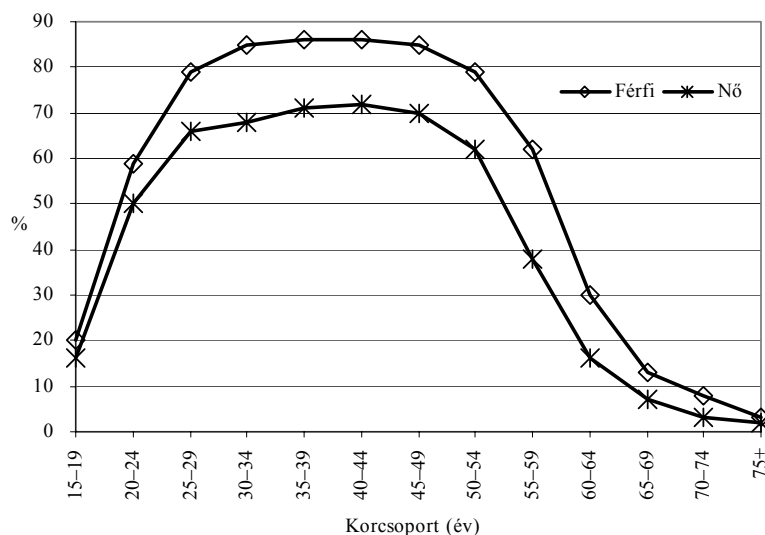
16. Az európai idős személyek többsége nő, mivel a nők születéskor várható átlagos élettartama magasabb, mint a férfiaké. A nők között jelenleg az idősök aránya 23%, szemben a férfiak 17%-ával. 2050-re a különbségek csökkennek, mert az előrejelzések szerint a férfiak születéskor várható átlagos élettartama gyorsabban nő, mint a nőké, de bizonyos eltéréseket még akkor is meg lehet majd figyelni. Mostantól számított 50 év múlva az idősök eme aránya – a teljes női népességben – 40% lesz, szemben a férfiak 33%-val. Emiatt az idős népességben belüli női többség 60-ról 56%-ra csökken.

17. Konklúzió: az európai korösszetétel jövőbeli kilátásai, különösen a munkaképes korú népesség jövőbeli csökkenő, az idős és a nagyon idős népesség folyamatosan és jelentősen növekvő száma és aránya szükségessé teszi, hogy újragondoljuk a kontinens teljes gazdasági és társadalmi politikáját. A gyorsan növekvő időskori eltartottsági arány szükségessé teszi, hogy növeljük a munkaképes korú népesség gazdasági aktivitását, mert a csökkenő népességgel csak úgy lehet fenntartani Európa gazdasági stabilitását, ha nagyobb lesz a munkapiaci részvétel, hogy ellensúlyozni lehessen az öregedő társadalom növekvő terheit.

B) MUNKAPIACI RÉSZVÉTEL ÉS AZ ÖREGEDÉS

1. Jelenlegi gazdasági aktivitás az ENSZ-EGB országokban

18. Általános képet adunk a 2000. évi európai gazdasági aktivitás egészéről úgy, hogy megkülönböztetjük a foglalkoztatott és a munkanélküli népességet, továbbá felhasználjuk a különböző statisztikai forrásokat, alapvetően az ILO (International Labour Office [Nemzetközi Munkaügyi Szervezet]) (3), az Európai Bizottság (4) és a US Census Bureau (USA Népszámlálási Hivatal) (5) által közzétett adatokat. A Európai Unió tagállamaiban a gazdasági aktivitásról rendelkezésünkre áll ezen kívül egy igen alapos elemzés (6), amit szintén fel lehet használni.

II. Foglalkoztatottsági arányok Európában nem és korcsoport szerint, 2000
(százalékban)
Employment rates in Europe by sex and age, 2000 (in per cent)

19. A férfi népességet tekintve megállapíthatjuk, hogy 2000-ben a 15–64 éves népességnek csak 75%-a volt gazdaságilag aktív, amiből 68% számított a foglalkoztatottak és 7% a munkanélküliek közé. Ez azt jelenti, hogy a kontinensen 2000-ben közel 160 millió foglalkoztatott férfi mellett több mint 17 millió férfi volt munkanélküli. Ha a korszpecifikus foglalkoztatottsági arányokat tekintjük, a következőket állapíthatjuk meg:

a) Viszonylag alacsony a foglalkoztatottság a 25 év alatti férfiak között (az iskoláztatásban való magas részvétel miatt, különösen a legfiatalabb korcsoportokban). Ugyanakkor meglehetősen magas a munkanélküliségi arány a fiatal férfiak körében (és ez okozza a viszonylag magas gazdasági aktivitást, ami a 20–24 évesek körében 59%, a 25–29 éveseknél 79%).

b) A középkorú férfiak gazdasági aktivitása meglehetősen magas szintű (a 30–49 évesek között 85% körül van), de ezt is befolyásolja a munkanélküliség, és jelentős inaktív „tartalék” népesség is van az aktív korúak legtöbb korcsoportjában.

c) 50 éves kor felett a férfiak gazdasági aktivitása fokozatosan csökken. Az 50–54 évesek között kevesebb, mint 80%, az 55–59 éveseknél már csak kicsivel nagyobb mint 60%, bár mindkét korcsoport alatta van az elfogadott nyugdíjkorhatárnak. Az 50 évesek gazdasági aktivitását alapvetően befolyásolják az eltérő nyugdíjazási politikák, valamint a munkaadók alkalmazási politikája az idősebb emberekkel szemben, ezek a foglalkoztatottság korai csökkenésének

alapvető okai. Egyúttal ezek azok a korcsoportok, melyek egy növekvő munkapiaci részvétel legnagyobb tartalékát képezik.

d) 60 éves kor fölött – ami a legtöbb európai országban a nyugdíjas kor kezdetét jelenti – a gazdasági aktivitás gyorsan csökken. A 60–64 éves férfiak gazdasági aktivitási aránya már csak 30%, 65 éves kor felett pedig fokozatosan eltűnik.

20. A női foglalkoztatottsági arányokban – az aktivitás emelkedését célzó megfelelő politikák esetén – jóval több a kiaknázatlan lehetőség. 2000-ben a 15–64 éves nőknek alig több mint fele volt foglalkoztatott európai átlagban és 7% volt munkanélküli. Ez azt jelenti, hogy csaknem 130 millió nőt foglalkoztattak, 16 millió nő viszont munkanélküli volt. A nők foglalkoztatottsági aránya a férfiakéhoz viszonyítva csak 80%-t tesz ki. A tartalékok ugyanazokban a korcsoportokban jelentkeznek, mint a férfiaknál, de a növekedési lehetőségek sokkal nagyobbak:

a) A fiatal (20–24 éves) nők gazdasági aktivitási aránya ugyan nem túl alacsony – 50% – a férfiakéhoz hasonlítva (59%), de a leggyakoribb gyermekvállalási időszakban, 25–34 éves korban az arányok alacsonyabbak; a nőknek csak körülbelül kétharmada dolgozik. A legnagyobb aktivitás a 35–49 éves korcsoportban van, de itt is több mint egyharmadával alacsonyabb, mint a férfiaké. Hatásos politikával fel lehetne oldani az ellentétet a gyermekszülés és –nevelés és a munkapiaci részvétel között.

b) A korrall járó aktivitás-csökkenő tendencia korábban kezdődik a nők körében, mint a férfiaknál, és a csökkenés gyorsabb is. 50 éves kor fölött nagyon gyors csökkenést találhatunk a foglalkoztatottsági arányokban, és ez nem magyarázható a nyugdíjazással. Az ötvenes életkor elején a nőknek kevesebb mint 60%-a dolgozik, az 55–59 évesek között az arány 40%-nál is alacsonyabb. 60 éves kor fölött megszűnik a nők gazdasági aktivitása. Ezért a munkaerő-tartalék a viszonylag idősebb nőknél (különösen az 50–64 éves korúaknál) magas.

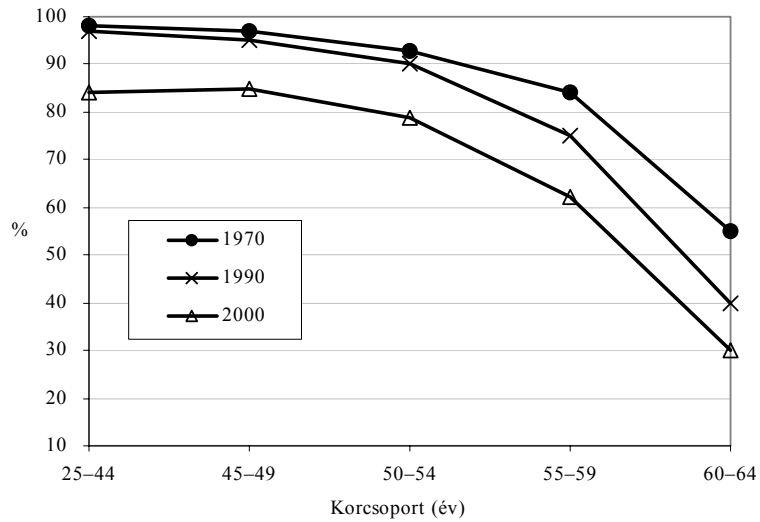
2. A munkapiaci részvétel regionális eltérései

21. Ez az általános helyzet – természetesen – nem minden európai régióban ugyanolyan. Már a férfiak általános – a 15–64 évesekre számított – foglalkoztatottsági aránya is nagy eltéréseket mutat: a legmagasabb Észak-Európában (76%), ezt követi Nyugat-Európa (73%), a legalacsonyabb pedig Közép- és Kelet-Európában (62–63%). Dél-Európa a jelzett értékek között van (68%-kal). Az észak-amerikai foglalkoztatottsági arány magasabb (80%), mint az európai. Ezeket az eltéréseket alapvetően a munkanélküliségi arányok eltérései okozzák (melyek a kelet-európai 10%-tól az észak-amerikai 4%-ig terjednek).

22. A korszpecifikus eltérések a régiók között többé-kevésbé ugyanilyen tendenciát követnek. A fiatal felnőttek között – 20–24 évesek – 82–88 százalék közötti foglalkoztatási arányokat találhatunk Észak-Amerikában és Észak-Európában, viszont 51%-ot Közép- és Dél-Európában. „Normális” korok esetén az eltérések kevésbé jelentősek, de 50 fölött ismét nagyok lesznek a különbségek. Például az 55–59 éves férfiak között Észak-Amerikában még mindig 75%, Észak-Európában 72% dolgozik, míg Közép-Európában csak 55%, Dél-Európában 59%, a másik három régióban csak 62%. A különbségek 60 éves kor felett még jelentősebbek, érdekes, hogy a növekvő korai nyugdíjazási lehetőségek következtében a nyugat-európai arányok a legalacsonyabbak.

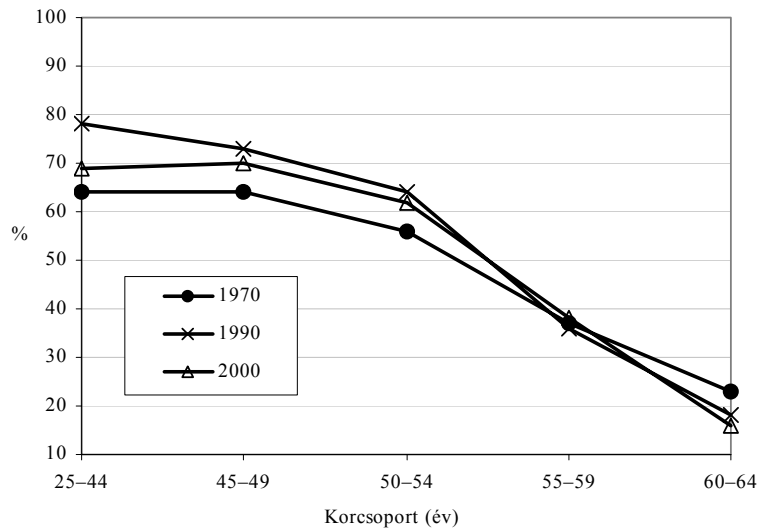
23. A munkapiaci részvételi arányok regionálisan sokkal differenciáltabbak a nőknél, mint a férfiaknál. Az általános foglalkoztatottsági arány 65–67% (Észak-Amerikában és Észak Európában) és 42% között mozog (Dél-Európában). A másik három európai régióban 53–58%. A munkanélküli arány 8% (Közép-, Kelet- és Dél-Európában) és 4% (Észak-Európa) között változik.

24. A korszpecifikus arányok a nők foglalkoztatása tekintetében az általános helyzetképpel mutatnak összhangot Európa különböző részein. Nagyon érdekes viszont, hogy Észak- és Nyugat-Európában – ahol jelenleg a termékenységi arányok a legmagasabbak egész Európában – a 25–34 évek közötti, leginkább reprodukív időszakokban lévőeknek még mindig több mint 70%-a dolgozik, viszont Dél-Európában, ahol a termékenységi szint a legalacsonyabb, ez az arány kevesebb mint 60%. Az is jelentős körülmény, hogy Észak-Európában a 35–49 éves korú (reprodukciós szempontból idősebb nők) közel 80%-a dolgozik, viszont Dél-Európában ez az arány 60% alatt van. A többi régióban ebben az életkori csoportban az arányok 70% körüliek, Észak-Amerikában ennél magasabbak. 50 éves kor fölött mindenütt elkezdődik a csökkenés, de a különbségek még mindig jelentősek. Például Észak-Európában és Észak-Amerikában az 55–59 éves nők közel 60%-a még mindig dolgozik, viszont Dél-Európában csak egynegyedük, Közép- és Kelet-Európában csak egyharmaduk. 60 fölött az eltérések megmaradnak, de az aktivitási szint már mindenütt alacsony.

III. A férfiak foglalkoztatottsági arányai Európában korcsoport szerint, 1970, 19890, 2000 (%)

Male employment rates in Europe by age, 1970, 1990, 2000 (in per cent)

IV. A nők foglalkoztatottsági arányai Európában korcsoport szerint, 1970, 19890, 2000 (%)

Female employment rates in Europe by age, 1970, 1990, 2000 (in per cent)

3. A foglalkoztatottsági arányok változásai 1970 és 2000 között

25. A jelenlegi helyzet az utolsó évtizedekben, különösen a kilencvenes években bekövetkezett jelentős változások eredménye. Ezeket az említésre méltó változásokat különböző motívumok befolyásolták, de az eredmény a foglalkoztatottsági arányok általános csökkenése lett. Közép- és Kelet-Európában a fő motívum a bekövetkezett gazdasági és társadalmi változás volt, ami együtt járt a gazdasági aktivitás erős csökkenésével, a munkanélküliség megjelenésével. Európa nyugati részében szintén a munkanélküliség okozta a foglalkoztatottsági arány mérséklődését, de a korai nyugdíjba vonulás is komoly csökkenést váltott ki az idősebb népesség aktivitásában. Ha összegezni kívánjuk, hogy mi történt az utolsó évtizedekben, a következőket mondhatjuk:

a) A férfiak foglalkoztatottsági arányának csökkenése egész Európában leginkább a legaktívabb korcsoportban – a 25–49 éveseknél – alakult ki: 96–97%-ról (1970 és 1990 között) a jelenlegi 84%-ra. A nők körében a csökkenés kevésbé volt jelentős, sőt 1970 és 1990 között jelentős volt a foglalkoztatottság emelkedése (64-ről 77%-ra), ezt követően jött a csökkenés a jelenlegi 69%-ra. A csökkenés jelentősebb volt Közép- és Kelet-Európában, ahol 30 vagy 10 évvel ezelőtt a 25–49 éves férfiaknak még 97–98%-a dolgozott, szemben a jelenlegi kevesebb mint 80%-kal. A nők körében a foglalkoztatottság szintén növekedett 1970 és 1990 között, ami aztán erőteljesen csökkent a kilencvenes évek során (Közép-Európában 85%-ról 70%-ra, Kelet-Európában 94%-ról 75%-ra). A régió más területein (Észak-, Nyugat- és Dél-Európában) sokkal lassúbb csökkenés mutatkozott a férfiak aktivitásában, és nagyon jelentős volt a növekedés a női foglalkoztatottság területén 1970 és 1990 között, és még mindig magasabbak az arányok 2000-ben, mint 1990-ben.

b) A foglalkoztatottság csökkenése még jelentősebb az idősebbek körében. Európában az 55–59 éves férfiaknak általában 84%-a dolgozott 30 évvel azelőtt, 10 évvel azelőtt is még 75%-a, szemben a jelenlegi alig több mint 60%-kal. Ugyanilyen a tendencia a 60–64 éves férfiaknál, ahol a foglalkoztatottsági arány az első időszakban 55%-ról 40%-ra csökkent, majd újabban 30%-ra. Az 50–59 éves nők körében kisebb változások történtek az elmúlt 30 év során, de a 60–64 évesek csoportjában az aktivitás itt is csökkent (23-ról 16%-ra). A legjelentősebb visszaesés az 55–59 éves férfiak korcsoportjában Közép-, illetve Kelet-Európában történt (ahol az elmúlt 30 év folyamán a gazdasági aktivitás 85%-ról 55%-ra, illetve 80%-ról 62%-ra csökkent). Ám ugyanebben a korcsoportban nagymértékű volt a csökkenés Európa nyugati részén és Észak-Amerikában is. Hasonló visszaesés figyelhető meg a 60–64 éves férfiak körében (különösen Közép-Európában, ahol a foglalkoztatottsági arány az 1970-es szint felére zuhant vissza).

4. Lehetséges jövőbeli foglalkoztatottsági arányok

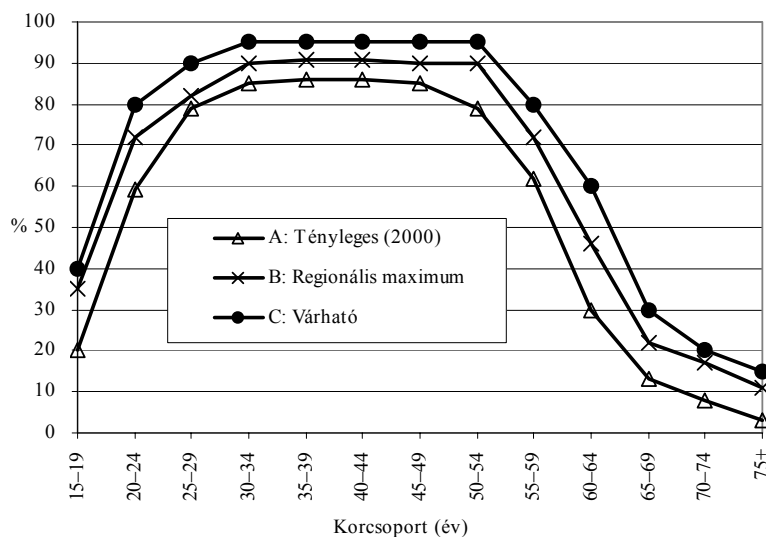
26. Tekintettel a jelenlegi viszonylag alacsony foglalkoztatottságra (a nők, valamint az idősebb férfiak körében, de a fiatalabb férfiak és nők magas munkanélkülisége miatt is) lehetőség kínálkozik arra, hogy fokozatosan emeljék a foglalkoztatott népesség számát Európában. A lehetséges jövőt a jelenlegi régiós különbségek mérséklődésére lehet alapozni, és/vagy előirányozhatunk egy „lehetséges” magasabb aktivitást is (nem és kor szerint), olyat, ami lehetővé teszi a teljes népesség, azon belül a munkaképes korú népesség csökkenésének, ezáltal a foglalkoztatott népesség csökkenésének és az eltartott idősebb népesség növekedésének ellensúlyozását.

27. A jövőbeli foglalkoztatottsági arányt három megfontolás alapján számítottuk ki (2000 és 2050 között):

A-becslés: stabil helyzeten alapul, ami azt jelenti, hogy az európai átlagos foglalkoztatottsági arányok nem és kor szerinti 2000. évi arányai azonosak maradnak a teljes időszakban,

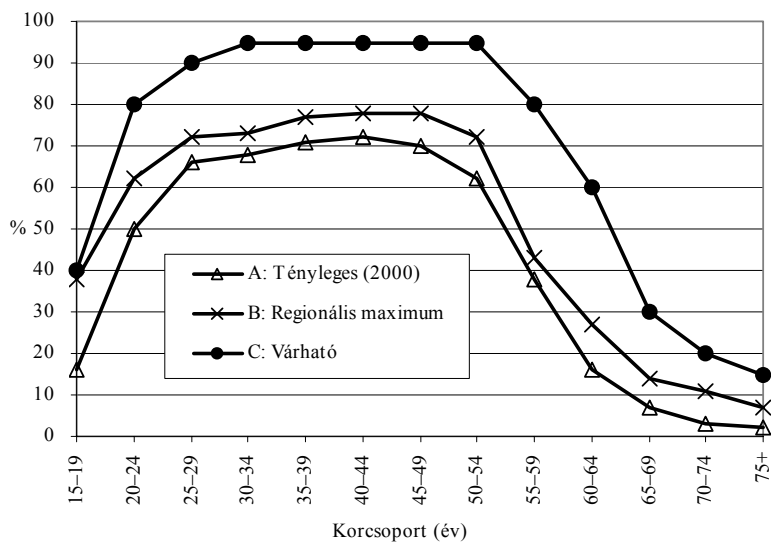
B-becslés: azon alapszik, hogy a 2000.évi legmagasabb regionális nem és kor szerinti arányok egyformák lesznek mindenütt (minden régióban), és megmaradnak a teljes időszakban 2050-ig.

C-becslés: a múltbeli trend figyelembe vételén és a munkapiaci részvétel „maximális” növekedésén alapszik, ezt „lehetséges” variánsnak tekinthetjük, ahol fokozatosan növeljük a nem és korcsoport szerinti foglalkoztatottsági arányokat, miközben a nemek szerinti eltérések el is tűnnek (ami azt jelenti, hogy a nők foglalkoztatottsági arányai hasonlóak lesznek a férfiakéhoz).

V. A férfiak foglalkoztatottsági arányai Európában korcsoport szerint a három változatban (%)

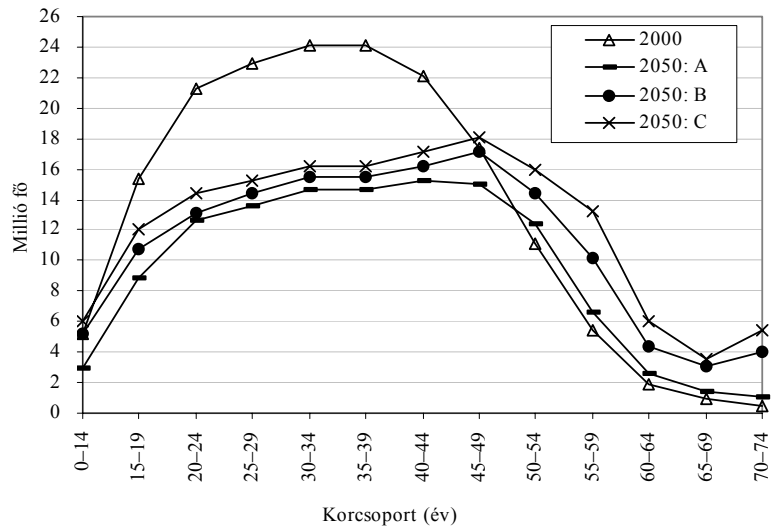
Male employment rates in Europe by age in the three variants (in per cent)

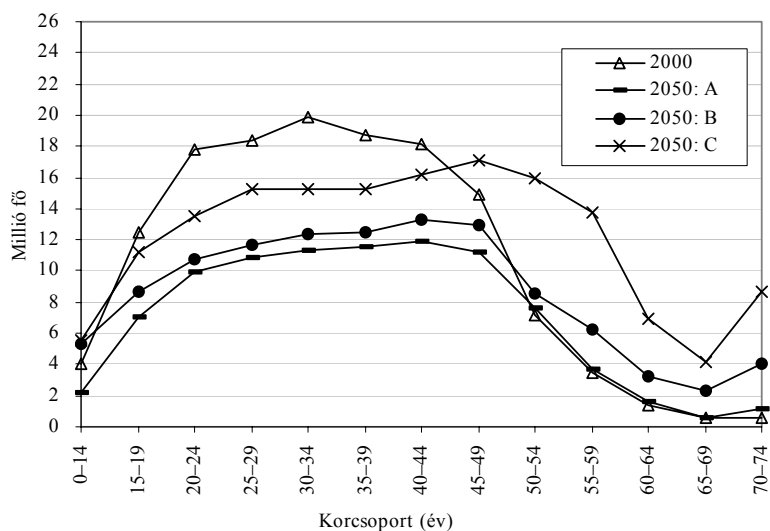
VI. A nők foglalkoztatottsági arányai Európában korcsoport szerint a három változatban (%)

Female employment rates in Europe by age in the three variants (in per cent)

28. Ha ezeket a hipotéziseket használjuk, könnyen beláthatjuk, hogy jelentős tartalékok vannak az európai munkaerőben. Állíthatjuk például, hogy a jelenlegi 310 millió munkavállaló 360 millióra nőhetne, ha a jelenlegi legmagasabb foglalkoztatottság lenne érvényes mindegyik régióban, és 435 millió lehetne a „lehetséges” magas foglalkoztatás esetén, ami 40%-os emelkedés lenne. Az így adódó 125 milliós „tartalékból” 83 millió származna a női és 42 millió a férfi oldalról.

VII. A foglalkoztatott férfi népesség Európában korcsoport szerint a három számítási változatban, 2000, 2050 (millióban)
 Male employed population in Europe by age in the three variants, 2000, 2050 (in millions)

VIII. A foglalkoztatott női népesség Európában korcsoport szerint a három változatban, 2000, 2050 (millióban)

Female employed population in Europe by age in the three variants, 2000, 2050 (in millions)

29. Ha ugyanazt a becslést használjuk 2050-re – az ENSZ Népesedési Osztály legutóbbi népesség-előreszámítását véve alapul –, a mai foglalkoztatottsági arányokat feltételezve a foglalkoztatott népesség száma 210 millióra csökkenne (ami csak mintegy kétharmada a jelenleginek). A „legmagasabb” jelenlegi regionális foglalkoztatottsági arány alkalmazása mellett a foglalkoztatott népesség ismét kevesebb mint 260 millió lenne (ami 17%-kal még mindig kevesebb lenne a jelenleginél). Feltételezve a maximálisan „lehetséges” foglalkoztatottsági arányok általánossá válását, 2050-ben a foglalkoztatott népesség száma egy kicsivel már több lenne, mint a jelenlegi tényleges (310 millió). Az előrebecslések szerinti változások különböznek az európai régiókban. A változások nem lesznek hasonlóak az eltérő jelenlegi foglalkoztatottsági arányok miatt, és azért sem, mert az előre jelezett népességcsökkenés is eltérőnek mutatkozik. Ez azt jelenti, hogy Észak- és Nyugat-Európában a „lehetséges” foglalkoztatottsági hipotézissel számolva a foglalkoztatott népesség száma 10%-kal növekedhetne a következő 50 év során, miközben Közép- és Dél-Európában állandó maradhatna, Kelet-Európában viszont csökkenhetne 10%-kal. Teljesen eltérő lehet a munkaerő jövőbeni összetétele is. A fiatalabb (50 alatti) munkavállalók száma 80%-ról 60%-ra csökkenne. Ez azt jelenti, hogy a foglalkoztatott népesség sokkal öregebb lesz (az 50 éves és idősebb rész 20%-ról 40%-ra nőhet). Másik jelentős változás lenne a foglalkoztatott nők számának gyors növekedése, ará-

nyuk pedig az összes foglalkoztatotton belül a jelenlegi 45%-ról 50%-ra növekedne. Ehhez a fejlődéshez új munkaerő-gazdálkodási politikát kell folytatni egész Európában. Az előzőekhez hasonló trendeket számított az első évtizedre (2000–2010) az ILO (7) és az Európai Bizottság (8).

C) NÖVEKVŐ MUNKAPIACI RÉSZVÉTELRE VONATKOZÓ POLITIKÁK

1. A népesség öregedése tágabb közgazdasági értelemben

30. Az olyan demográfiai változások, mint a népesség öregedése is, rendszerint elmozdulásokat okoznak egy gazdaság eltartottsági arányaiban, azoknak az arányában, akik egyik vagy másik ok miatt (betegség, munkanélküliség, fiatalság, nyugdíjazás) nem dolgoznak, viszonyítva azokhoz, akik dolgoznak. Azoknak az életszínvonalak, akik nem dolgoznak, függ a nyugdíj, a munkanélküli segély és egyéb címen kapott juttatások – javak és szolgáltatások – színvonalától. A népesség öregedése a figyelmet az eltartottsági arány „időskori” komponensére irányította, különösen a nyugdíjak finanszírozására (9).

31. A társadalom tagjainak életszínvonalát leginkább az határozza meg, hogy milyen mértékű a javak és szolgáltatások felett való rendelkezésük, beleértve azokat is, melyeket olyan tökeszerű javak nyújtanak, mint a lakásviszonyok. Modern piacgazdaságban az ilyen javak és szolgáltatások feletti rendelkezést nagymértékben meghatározzák az egyének aktuális kiadásokra vonatkozó pénzbeli igényei, bár az ilyen jellegű juttatásokat többnyire az állam nyújtja, különösen az egészségügyi, oktatási és társadalmi szolgáltatások terén, és bár kisebb mértékben, de a lakáskörülmények tekintetében. Az aktuális pénzügyi igények számos forrásból erednek. A társadalom legtöbb tagjának élete nagy részében a munkapiacra történő részvételért kapott bérjövedelem a legfontosabb, amit sok esetben a jóléti szervezetek által nyújtott különböző juttatások egészítenek ki (táppénz, munkanyugdíj stb.). Az egyéni pénzügyi források származhatnak továbbá személyes biztosításból, nyugdíjrendelkezésekből és az egyéni magtakarítás egyéb formáiból. Az állam egy sor esetben ugyancsak nyújt azonnali pénzügyi támogatásokat, általában társadalombiztosítási juttatások formájában (nyugdíjba menetel, munkanélküliség, szegénység stb., továbbá olyan speciális társadalmi csoportok részére, mint a gyermekek vagy a rokkantak). Makrogazdasági szempontból a folyó kiadásokra vonatkozó igények a foglalkoztatásból származó jövedelmek és a társadalom más tagjaitól átirányított transzferek keverékéből származnak; az utóbbi rendszerint állami közvetítéssel történik. Mivel a legtöbb áru és szolgáltatás nem raktározható (pl. hozszabb időre), ezért a transzferek nagymértékben olyan jövedelem-áttetelek,

melyeket az aktuális gazdasági produktumot éppen előállítók nyújtanak az éppen nem dolgozó különböző csoportok számára.

32. Egy ország gazdaságában a teljes függőségi arány megváltozásával (növekedésével) a demográfiai változások módosítják (erősítik) a dolgozóktól az eltartott népesség felé irányuló transzferek iránti keresletet. Ez egy alapvető gazdasági kérdés, amit gyakorta szem elől tévesztenek például a nyugdíj-finanszírozás különböző technikáinak tárgyalásánál, vagy az állam és az egyén jóléti juttatásokban történő szerepéről folytatott vitákban. Valójában a legfőbb megválaszolendő kérdések a következők:

- hogyan lehet az ilyen transzfereket kiváltani,
- milyen szintre kell a transzfereket beállítani,
- melyek a transzferek leghatékonyabb finanszírozási módjai,
- milyen új politikákat kellene alkalmazni e kérdések megoldására.

33. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az eltartottsági arány változásai semmiképpen sem teljesen a demográfiai változásoknak, nevezetesen az öregedési folyamatnak tulajdoníthatók. Így például a nyugdíjasok számának, arányának növekedése részben a hivatalos korhatár előtt nyugdíjba vonuló emberek számának növekedéséből adódik. Ez pedig függ a korai nyugdíjba-menetel országokénti alkalmazásától; némely országban a rokkantsági nyugdíjazás elterjedése egyfajta válasz a munkanélküliség állandóan magas szintjére az utóbbi három évtizedben. Az „időskori” eltartottsági arány emelkedése továbbá nem csak a csökkenő termékenységnek vagy a nyugdíjkorhatár feletti élettartama meghosszabbodásának következménye, hanem a makro-gazdasági feltételekre történő korábbi ellentmondásos reagálásoknak is. A folyamatok visszafordítása nem lehetséges, bár kiterjedésüket bizonyos mértékig csökkenteni lehet, de állandóan szem előtt kell tartani ezeket, amikor az „ügynevezett” öregedési krízisre adandó válaszokról beszélünk az ENSZ-EGB régióban.

34. Az öregedés és nyugdíj-probléma alapkérdése, hogy a jelenlegi gazdasági produktum egy részét a dolgozóktól a nyugdíjasokhoz tegyük át. A transzfer-problémákat általában könnyebb kezelni akkor, ha a teljes kibocsátás növekszik. Nagy kérdés tehát az, hogy a GDP növekedésének mi lehet a hosszabb távú alakulása, mi várható az ENSZ-EGB-ben. Jelenleg a kapacitás-növekedést évi 2 1/2 százalékra taksálják, miközben az Európai Bizottság „egységes piac” programjában 3%-os állandó növekedést jósoltak az 1990-es évekre. Az 1990-es az évtizedben a GDP éves növekedése többnyire 2 és 1/2 százalék vagy kevesebb volt, és ennek következtében a munkanélküliségi arányok tartósan magasak voltak. A növekedési képesség javítása az európai tagállamokban a következő egy-két évtizedben elsőbbséget élvez az előző két évtizedhez viszonyítva. Ehhez szükség arra, hogy a gazdaság (és a foglalkoztatottság) növekedése, jobb egyensúly kialakítása újból a politika elsőrendű prioritásai közé tartozzon. A Közép- és Kelet-Európa átmeneti gazdaságaiban szükség van a magas növekedési ütemek fenntartására közép és hosszú távon, miközben az

általunk tárgyalt kérdések még alapvetőbbek a gazdasági fejlődés és felzárkózás szempontjából. Az átmeneti gazdaságok nagyarányú növekedési arányai nélkül nehezen látható, hogyan lehetne megfordítani a nyugdíjasok és a népesség egyéb eltartott rétegeinek elszegényedését.

2. Az öregedés gazdasági következményeinek válaszoló munkapiaci politikák

35. A termelékenység emelése egy komplex témakör, amihez számos változó tartozik, de rendszerint kulcselemnek tekintik a fix és a humán tőkébe történő beruházásokat. De a beruházás nagymértékben a termelés-növekedési kilátások függvénye, ezeket viszont részben a makro-gazdasági politikai hozzáállás határozza meg, ami arra irányul, hogy a szóban forgó növekedési arányt emelje.

36. Másik kulcselem a transzfer mértékének kezelésében van, és abban, hogy a gazdaság erős növekedését segítjük a gazdaságilag aktívak létszámának emelkedésével. Ez csökkenteni fogja az egyenlőtlenséget a dolgozó és nem dolgozó (főleg nyugdíjas) népesség között. Egy sor politikai akciót szükséges itt megfelelően alkalmazni:

a) csökkenteni kell a munkanélküliséget, amennyire lehet, különösen a fiatalok között, ahol a munkanélküliség különösen magas,

b) elő kell segíteni a nők foglalkoztatási arányának növekedését, szem előtt tartva azt is, hogy ez fokozhatja a gyermekellátási eszközök iránti igényt stb.,

c) növelni kell a férfiak részvételi arányát a magasabb életkorokban, a hivatalos nyugdíjkorhatárhoz közeledve. Lehet, hogy ez továbbképzési programokat tesz szükségessé, de a foglalkoztatókat is ösztönözni kell arra, hogy ne bocsássák el az idősebb dolgozókat recessziós vagy alacsony növekedésű időszakokban,

d) emelni kell a hivatalos nyugdíjkorhatárt, aminek hozzá kell járulni a hosszabb (és egészségesebb) élettartamhoz,

e) javítani kell a nyugdíjba menők azon szándékát, hogy részt vegyenek a munkapiacon részfoglalkozás formájában. Jelenleg adózási és egyéb intézkedések sokszor erős korlátozást jelentenek az ilyen részfoglalkoztatás ellenében,

f) munkaerő behozatala külföldről. Ez nagyon ellentmondásos politika, és nem szabad úgy beállítani, hogy az egy „egyszerű” megoldás. Alaposan végig kell gondolni a fogadó ország költségvetésére vonatkozó következményeket, jobb politikát kell folytatni a bevándorlók integrációjának érdekében és szembe kell helyezkedni a rasszizmussal. Nagyon szoros kapcsolat van e területen a fogadó ország munkanélküliségi arányával is.

37. A teendők másik csoportja a termelékenység-növekedés emelése és a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében a munkaerő minőségének javítása. Ez különösen azt jelenti, hogy növelni kell az iskolából kikerülők képzettségi színvonalát, különösen azokét, akik még mindig alacsony szintű

vagy semmilyen szakképzést sem kap. Emelni kell a nők szakképzettségét, akik közül sokakat foglalkoztatnak alacsony képzettséget igénylő munka-intenzív foglalkozásokban, s ennek is prioritást kell adni. Szakképzett dolgozókkal való jobb ellátottság megnöveli a kibocsátásban a magasabb szintű hozzáadott értékkel bíró tevékenységeket, s ezzel a nemzeti jövedelmet is egy magasabb szintre emeli.

38. A munkapiaci politika valószínűleg nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy könnyítse a népesség öregedésével kapcsolatos transzferproblémák megoldását. Valószínű, hogy ez produktívabb területe a politikai tevékenységnek, mint azon töprengeni, hogy vajon a tőkésített vagy a felosztó-kirovó nyugdíj-finanszírozási rendszer az előnyösebb. A gazdasági növekedés az a kulcskérdés, amely ösztönzi a nőket, nyugdíjasokat stb. a gazdasági aktivitásra, és ösztönöz mindenki, hogy emelje iskolai végzettségét és szakképzettségének szintjét, de ezt az ösztönzést nagymértékben csökkentheti az, ha a megfelelő munkához való jutás kilátásai nem kedvezőek. A növekedés fontos abból a szempontból is, hogy csökkenjenek a társadalombiztosítási igények, de a társadalmi beilleszkedés és egyéni méltóság szempontjából a társadalmi biztonság sohasem helyettesíthető a teljes foglalkoztatással. Viszont azok számára, akik kimaradnak a foglalkoztatásból, egy teljes foglalkoztatottságú gazdaság magasabb szintű jóléti és szociális támogatások nyújtására képes.

39. A fenti ajánlások széles területekre kiterjednek, és hangsúlyozni kell az ezek közötti összefüggéseket. A munkapiac talán az a terület, amely a leginkább hozzá tud járulni az öregedési „teher” csökkentéséhez. A nyugdíjkorhatár növekedése és a nők munkapiaci részvételének fokozása a függőségi (eltartottsági) arányok erős csökkenéséhez vezethet a következő húsz év során és valószínűleg a továbbiakban is, ezek egybeesése az alacsonyabb munkanélküliséggel és egy erőteljes gazdasági növekedés a szóban forgó „teher” jelentősen csökkentheti. De a politika és a célok az egyik területen – például a munka területén – támogatandók más területek megfelelő, konzisztens politikájával is, esetünkben egészségüggyel, oktatással, szociális gondozással. Ebben a szemléletben, ahelyett, hogy egyetlen változóra koncentrálnánk politikát folytatnánk (pl. több munkaerőt importálnánk külföldről, vagy adóemeléshez folyamodnánk, s ezekkel a lépésekkel aggasztó „eredményeket” hoznánk létre), viszonylag kisebb változásokat érvényesítve a változók és szektorok széles körében nagyobb, tartósabb és kiegyensúlyozottabb változásokat érhetünk el.

40. Ez a fajta közelítés a népesség öregedésével kapcsolatos általánosabb stratégiai megközelítést von maga után, ami konzisztens válaszokat kíván meg a kormányzati politika széles területein. Továbbmenve, annak felismerése, hogy válaszolni kell az öregedő népesség jelenségére, az indítógomb szerepét játszhatja az átfogó (vagy a háttérben ható) gazdaságpolitikai hozzáállás megfelelő megváltozásában.

41. Nemrég az Európai Bizottság kiadott egy jelentést „A munkapiaci részvétel növelése és az aktív öregedés elősegítése” tárgyban (10), mely igen átfogó képet ad és politikai akciókat javasol a tagországok számára. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy ezek az akciók nemcsak a tagországokra, hanem Európa egészére is érvényesek. Két korábbi dokumentum is hasonló megfontolásokat javasol (11 és 12). A kiadott jelentés állítja, hogy az EU egészében jelentős munkaerő-tartalékok vannak. Azon 77 millió személy közül, aki jelenleg inaktív, egy hatod dolgozni szeretne. Ezen felül a férfiak 56%-a, a nők 49%-a szeretne munkát vállalni a következő 5 év során azok közül, akik jelenleg nincsenek fizetett foglalkoztatásban, és csupán az összes nem-aktív személy egyharmadát teszik ki azok, aki a jövőben sem szándékoznak keresőtevékenységet végezni.

42. Az inaktivitás főbb okai: személyes vagy családi kötelezettségek (az összes inaktívok mintegy 20%-a), saját betegség vagy rokkantság (9%), oktatás és szakképzés (27%, ami a 15–24 évesek csoportjában csaknem 90%) és nyugdíjazás (16%, ami kb. 90% az 55–64 évesek csoportjában). Az inaktivitás ezen okainál erősek a nemek szerinti eltérések. A férfiak inaktivitása főleg oktatási, vagy nyugdíjazási okú, míg a 25–54 éves korú nők csaknem felénél családi vagy háztartási kötelezettségeknek tudható be. A saját betegség vagy rokkantság miatti inaktivitás az egyetlen fontos ok a 25–54 éves férfiaknál, és a második legfontosabb a nők eme korcsoportjában. A munkapiacon való részvétel négy fő meghatározóját különíthetjük el: az állások elérhetősége (43), a jövedelmek mérlege (44), az adó- és járulérendszer hatásai (45) és az egyéni képzettség, szakértelem (46). Mindegyiknek megvan a saját hatása, de erős kölcsönhatás van közöttük.

43. Az állások elérhetőségét befolyásolja adott időpontban az általános makrogazdasági helyzet. Másrészt befolyásolják a foglalkoztatás strukturális trendjei és a munkapiac működése, beleértve a bérrányokat is, ettől függ, hogy milyen mennyiségben ajánlanak munkát a munkaadók. Ezen kívül lehetnek regionális eltérések a munka iránti keresletben, tükrözve az aktivitás szerkezetét és koncentrációját a régióban. A megfelelő állások elérhetősége a fő tényező, ami felbátorítja az embereket, hogy belépjenek vagy újra belépjenek a munkapiacba. A munkára való igény maga serkenti a kínálatot, mely maga is előhívja a további igényeket. Másrészt viszont az a felismerés, hogy nincsenek megfelelő állások, arra vezetheti az embereket, hogy még csak ne is keressenek munkát, és ez „elbátortalanodáshoz” vezethet. A hozzáállás mértékét meghatározzák az állások minősége (fizetség, produktivitás); munkakörülmények és biztonság a munkában, különösen idősebb dolgozók számára; munkaidő és annak rugalmassága, a munkabeli és a családi kötelezettségek összeegyeztetése; a munkaszerződésben rögzített biztosítási elemek.

44. A munkapiacon való részvétel attól is függ, hogy mi a mérlege a munkából származó jövedelemnek a lehetséges alternatívákkal szemben, figyelem-

be véve a költségeket is. Az adórendszerek és a bérszintek kölcsönhatása meghatározó a munkanélküliség és szegénység kiterjedésében. Magas szintű munkanélküliségi segély, más kapcsolódó juttatások hosszú távú lehetősége, a szabályok elnéző alkalmazása alááshatja azokat a szándékokat, hogy munkát vállaljon valaki, és növelheti a hosszú távú eltartottság, függés veszélyét. Másrészt viszont a foglalkoztatással kapcsolatos társadalombiztosítási formák, különösen a munkanélküliséggel kapcsolatosak, serkenthetik, hogy az emberek felvegyék a munkát, vagy a be nem jelentett munkát bejelentettre cseréljék. Ezen felül a munkanélküliségi biztosítás kiválthatja az ellátottak nagyfokú ragaszkodását a munkapiachoz, különösen, ha a foglalkoztatást komolyan veszik, a munkakeresést bátorítják.

45. Úgy tűnik, hogy némely csoportok élénkebben, mások kevésbé élénken reagálnak az adó- és járadékrendszer változásaira, mint a többiek. Például a fiatal férfiak, vagy azok, akiknek határozott kilátásaik vannak a jövőbeni magasabb bér elérésére, kevésbé érzékenyen reagálnak az adó- és járadékrendszerek módosulásaiba „csomagolt” ösztönzésekre. Ezzel szemben az olyan párok tagjai, akiknek házastársa nem dolgozik (rendszerint a nők), valamint az egyszülős családok általában érzékenyebbek ezekre az ösztönzőkre, esetünkben a munkapiaci részvételt ösztönző változásokra. Az adóterhek növekedése hátrányosan érinti a nők munkavállalását, különösen, ha gondozási feladataik is vannak, és ha a nemek közötti jövedelmi szakadék továbbélése miatt a várható munkajövedelem még alacsonyabbá válik.

46. A képzettség és a szakértelem nemcsak annak mértékét határozza meg, hogy a munkapiacra belépők vagy visszalépők a felajánlott állásokat elfogadják vagy önállóvá válnak, hanem még inkább annak mértékét is, hogy a már dolgozók mennyire tudják megtartani az állásukat a változó technológiai és gazdasági környezetben, illetve mennyire tudják elősegíteni karrierjüket. Minél magasabb a munkaerő képzettsége, annál magasabbak, sőt jóval magasabbak az aktivitási arányok minden életkorban. Az Európai Unió szintű aktivitási arány 2000-ben 87%-on állt a magas képzettségűeknél, szemben az alacsony képzettségűek 57%-ával. A különbségek nagyobbak a nők között: az alacsony képzettségű nők az egyetlen olyan népességsoport, melynek több mint fele inaktív. Ami a trendeket illeti, a felsőfokú végzettségű, magasan szakképzett fiatalok aránya emelkedik, az alacsony képzettségűek (középfokú végzettséggel nem rendelkezők) aránya csökken, de továbbra is számottevő. A munkaerő-felvételekből nyerhető képzettségi tervek világosan mutatják, hogy tovább növekszik a szakképzett munkavállalók iránti igény, míg a nem-szakképzetteké csökken; a foglalkoztatottság-növekedés a szolgáltató szektorban lesz továbbra is a legerősebb, különösen a tudás-intenzív ágazatokban.

47. Sok ember számára a munkapiaci részvétel elhatározása nemcsak a fent leírt tényezők alakulásán múlik, melyek elsősorban meghatározzák a munka vonzerejét, hanem olyan tényezőkön is, mint napközi-otthon elérhetőség, hoz-

záférés, közlekedés, tanácsadási szolgáltatások, vagy a kulturális környezettel kapcsolatos szolgáltatások. Napközi otthonok léte és a tömegközlekedés elérhetősége ugyancsak hatással lehet arra, hogy pl. a könyvtárak és a felnőtt-oktatási intézmények mindenki számára hozzáférhetőek legyenek, akik igénylik azokat a munkapiaci részvételi lehetőség javítására. Ezek közül sok a közintézmények körébe tartozik és politikai tevékenységet is érint.

3. Férfiak és nők közötti egyenlő lehetőséget biztosító politika

48. Az öregedés számos egyenlőségi témát vet fel. A nők növekvő részvétele a jövőbeni munkaerő-növekedés fő forrása lesz sok európai országban. A politikusok egyre inkább felismerik, hogy a demográfiai öregedés még inkább aláhúzza, mennyire fontos a nők részvétele a gazdasági növekedésben. Ennek ellenére – mint már említettük – a női foglalkoztatottság még mindig nagyon alacsony sok országban (különösen Dél-Európában). Ez részben annak következménye, hogy nehéz összeegyeztetni a gazdasági tevékenységet a családi kötelezettségekkel. Ezen felül a nők továbbra is felülreprezentáltak a gazdaságilag sérülékeny és rosszabbul fizető ágazatokban.

49. Ezek a trendek politikai akciókat igényelnek az alábbi célok megvalósítására:

a) Meg kell könnyíteni a nők hozzáférését a biztonságosabb és jobban fizetett életpályákhoz, egyenlő lehetőségeket kell teremteni a képzésben és a szakismeretek megújításában való részvételre a teljes aktív életszakaszban.

b) További politikai összpontosítás szükséges a családi élet és a munka összeegyeztetésére. Jobban meg kell osztani a családi kötelezettségeket a férfiak és a nők közt, és családbarát foglalkoztatás-politika kialakítását kell előmozdítani (idős eltartottak családon belüli gondozása, gyermeknevelés a munka mellett).

c) További lehetőségek, pénzügyi és családpolitikai eszközök keresése a női foglalkoztatottság emelésére.

50. Egy hatékonyabb politikának a nők munkapiacon való részvételére hatása lehet az európai országok jelenlegi reprodukciós helyzetére is. Európa termékenységének szintje – a teljes termékenységi arányokat tekintve – 1950 óta 2,7-ről 2000-re 1,3-ra csökkent. Az Egyesült Nemzetek népesség-előreszámítása ehhez hasonló, nagyon alacsony termékenységgel számol a következő 20 éves időszakra, és csak 2030 utánra jósolnak nagyon lassú növekedést, előrevetítve az 1,8-es szint elérhetőségét a század közepére. Egy ilyen helyzet távlati kialakulása – miközben szükség van a nők növekvő munkapiaci részvételére is – olyan hatékony politikát igényel, ami egyszerre, egy időben eredményez magasabb termékenységet és nagyobb részvételt a munkaerőben.

51. Némely európai ország már talált megoldást erre a nagyon komplikált formális ellentmondásra. A hatvanas években néhány közép-európai országban, később, a nyolcvanas években észak-európai országokban (Skandináviában) fogadtak el olyan intézkedéseket, amelyek egyszerre tartották meg, vagy épenséggel emelték a termékenység szintjét és eredményeztek magas, sőt emelkedő női gazdasági aktivitást. A közép-európai régióban a gazdasági és társadalmi átalakulással ezek az intézkedések többé-kevésbé visszaszorultak, ennek is következménye a gyorsan csökkenő termékenység. Ám a legtöbb skandináv országban ezek a pozitív intézkedések még mindig hatnak, ezért is itt a legmagasabb jelenleg a gyermekszám. Ezzel szemben a legtöbb dél-európai országban alig van olyan igénybe vehető támogatás, amely kompenzáló hatású a nők családi és munkavállalási tevékenységében. Nem véletlen, hogy ezekben az országokban a legalacsonyabb a női foglalkoztatás és egyúttal legalacsonyabb a termékenység is az utóbbi két évtizedben.

52. Ha összegezni kívánjuk, melyek a leghatékonyabb, politikai akciókat igénylő eszközök a nők kétféle aktivitásának összehangolására, akkor hatékonyságuk sorrendjében az alábbiakat sorolhatjuk fel:

a) lehetőséget adni a gyermeket nevelő anyának arra, hogy egy adott időszakon át otthon maradhasson és kompenzációt kapjon az elmaradt bérért a társadalomtól (állam, társadalombiztosítás). Ezt „gyermekgondozási segélynek” hívják a legtöbb országban, ahol ez bevezetésre kerül, és legjobb, ha ez a gyermek születésétől számítva három éven át tart,

b) lehetővé tenni – vagy éppen kötelezővé –, hogy az apa részt vegyen a gyermek gondozásában egy adott időszakban (felhasználva részben a gyermekgondozási segély rendszerét, részben az anya helyett),

c) hatékonyabb, ha a gyermekgondozási segély összege nem egy fix pénzügyi hozzájárulás, hanem az anya korábbi fizetésétől függ (vagy az apáétól). A gyermekgondozási időszak után – vagy alatt – fontos, hogy a legnagyobb lehetőséget biztosítsák (az anyának vagy esetleg az apának) arra, hogy nem teljes idejű, hanem részidejű és rugalmas időszakos alkalmazást kapjon. Ehhez arra van szükség, hogy érdekeltté tegyék az ilyen munkarendszer irányában mind a foglalkoztatót, mind a munkavállalót adókedvezményel, társadalombiztosítási juttatással, helyi infrastruktúrával (beleértve a gyermekgondozási intézményeket vagy a közlekedést is),

d) kiépíteni a gyermekgondozási intézmények rendszerét, ahol minden gyermek – minden korcsoportban, legyen szó bölcsődéről, óvodáról, napközis iskoláról – elhelyezhető, és amihez a társadalom elegendő segítséget nyújt (olcsó díjjal, különösen a rászorulóknak részére), és olyat, ami nemcsak felügyeletet, hanem étkezést és gondozást is nyújt a teljes napszakban, amikor az anya (vagy az apa) dolgozik,

e) növelni a közvetlen, vagy közvetett pénzügyi támogatást a gyermekes családoknak, hogy az egy főre jutó jövedelmi differenciák a gyermektelen, egy-

vagy többgyermekes családok között kisebbek legyenek. Jelenleg az egyes országok különböző, egymással kombinált eszközöket használnak ehhez a kompenzációhoz (fix vagy jövedelem szerint differenciált családtámogatási rendszer, adókedvezmény a gyermekes családoknak, családi jövedelemadó rendszer).

53. Mindezeket a pozitív intézkedéseket fokozatosan ki lehet építeni, mind-egyikkel kapcsolatban azonban az a legfontosabb követelmény, hogy hosszú távra stabil maradjon. Ha egy adott ország lenyesegeti e politika egy vagy több elemét, a negatív hatás azonnal megjelenik, és a helyreállítás, az azt követő pozitív hatások kibontakozása hosszú időre lehetetlenné válik. Támogatni kellene mindenütt – olyan országokban is, ahol most ilyen nem létezik – egy gyermekgondozási / gyermeksegítő rendszer kiépítését, hogy legyen egy hatékony eszköz, ami nem túl hosszú idő alatt mind a család, mind a nők munkapiaci részvétele érdekében működik. Ilyen hatékony, egyúttal több nemzeti forrást igénylő politikával lehetne növelni az európai munkaerőt és támogatást adni a növekvő idősebb népességnek is.

4. Prioritások a munkaerő keresletet és kínálatot befolyásoló azonnali cselekvésben

54. A fent leírt átfogó közelítésen belül elsőbbséget kell adni a következő kezdeményezéseknek, válaszként azokra a hiányosságokra, melyeket az EU tagállamaiban és egyéb európai országokban tapasztaltak. Ezeknek a következőkre kell kiterjedni:

– Vállalati képzés. A munkáltatóknak nagyobb gondot kell fordítani, beruházásaikat növelni emberi tőkéjük erősítésére. Különösen támogatni kell a képzésben és a karrier-lehetőségek fejlesztésében az alacsonyan fizetett / alacsony képzettségű munkásokat, valamint a csökkent munkaképességűeket. Ilyen befektetés kellene a lehetséges gazdasági rekonstrukciókhoz és a dolgozók alkalmazkodó-képességének növeléséhez. A későbbi nyugdíjazás pénzügyi ösztönzése nem-kívánatos hatásokat válthat ki, ha az idősebb emberek nem újítják meg a szükséges ismereteiket és nem tartanak lépést a gazdasági és munkakörnyezeti változásokkal.

– Munkafeltételek és munkaszervezés minőségének javítása, különös tekintettel arra, hogy biztassák a nőket és a tapasztalt dolgozókat, hogy tovább maradjanak a munkahelyen, valamint elégítsék ki a különböző fogyatékkal küzdő dolgozók igényeit.

– Meg kell változtatni azt a nézetet, hogy a korai nyugdíjba menetel elfogadható megoldás a létszámcsökkenés és a tevékenység-átrendezés kérdéseire.

Egy ilyen kezdeményezésnek annak megértésén kell alapulnia, hogy ezek az erőfeszítések széles érdeklődést váltanak ki és támogatást találnak a társadalom

egészsében, és ezáltal maguk után vonhatják a társadalmi támogatás átirányítását ezen terület pártfogására.

55. Sürgető prioritása van sok EU tagállamban az adózás és a juttatások kombinált hatását célzó átfogó reformoknak. Az ilyen reformoknak, valamint az ellenőrző rendszerek és a hozzáférési szabályok újragondolásának a munkára / aktivitásra ösztönzés erősítésének irányába kell hatnia. Hangsúlyt kell helyezni arra, hogy:

- felülvizsgáljuk a korai nyugdíjba-menetel ösztönzőit mind az egyének, mind a vállalatok vonatkozásában, hogy megbirkózzanak a leépítés és átszervezés problémáival. Elő kell mozdítani a részleges/fokozatos átmenetet a nyugdíjazásba és jutalmazni azokat, akik a munkában maradnak a rendelkezések szerinti korhatáron túl, a hangsúlyt a munkaszervezés javítására helyezve.

- felülvizsgáljuk a jelenlegi politikákat a munkapiaci részvétel vonatkozásában (ösztönző rendszerek kiépítése, a nyugdíjazás utáni alternatív munkavállalás büntetésének leépítése); vizsgálni kell a rászorultság-elvű juttatásokat célzó reformokat (anélkül, hogy kockáztatnánk a szociálpolitikai célokat, oktatási, továbbképzési ösztönzőket) úgy, hogy a háztartás minden tagját ösztönözzük a munkavállalásra.

56. Erős kezdeményezésre van szükség ahhoz, hogy csökkentsük a nemek közötti megkülönböztetést mind a köz-, mind a magánszektorban. Ebbe beletartozhatnak a következők:

- az okok általánosan felderítése – beleértve a termelékenységi különbségeket is –, a férfiak és nők közötti fizetési különbségek kimutatása minden országban,

- felülvizsgálni a munkapiaci választási lehetőségeket érintő korlátokat, különös figyelemmel az oktatási rendszerre, a munkaadók „beszervezési” rendszerével kapcsolatban, valamint a meglévő szervezési és munkakultúrával összefüggésben,

- felülvizsgálni a munka-minősítés és a bérkialakítás folyamatait, hogy ki lehessen küszöbölni a munka alulértékelését a nő-túlsúlyú ágazatokban és foglalkozásokban, javítva a statisztikai és megfigyelési rendszereken, növelve a fizetésbeli eltérések tudatosítását és átláthatóságát.

57. A gondozási feladatok képezik az egyik jelentősebb akadályt a munkapiacra való részvétel tekintetében, főleg a nőknél. Az erőfeszítéseket koncentrálni kell a következőkre:

- fejleszteni kell a gyermekgondozási szolgálatokat abból a célból, hogy elősegítsük a szülők további bevonását – főleg a nőket – a munkapiacra, és ugyanakkor biztosítani kell ezek elérhetőségét és magas színvonalát;

- gondoskodni kell az egészségügyi gondozás, idősgondozás hatékonyságáról, fejleszteni a kapcsolatukat az általános szociálpolitikával. A reformoknak az eddigieknél jobban figyelembe kell venniük az idősödő népesség szükségleteit.

58. A Foglalkoztatás irányvonalai című kiadvány felhívja az EU tagállamait, hogy dolgozzanak ki olyan intézkedéseket, melyeknek célja, hogy 2010-re felére csökkenjen az iskolát korán elhagyók száma. Hangsúlyt kell helyezni a következőkre:

- különítsenek el hatékony eszközöket a társadalomba való beilleszkedés témájában, melyek segítenek azoknak, akik korán elhagyják az iskolát, hogy újra tanuló státusba kerüljenek formális és/vagy nem formális oktatás és képzés útján. Ezeknek az eszközöknek célja, hogy megfeleljenek azoknak a különleges követelményeknek, melyek „gyenge képességű” fiataloknál vagy nehezen tanuló fiataloknál előfordulhatnak. Képzési programokat kellene kidolgozni, hogy ezek a fiatalok közelebb kerüljenek az iskolához és a munka világához is,
- javítsák a hozzáférést és támogassák az infrastrukturális/képzési intézményeket, hogy megfeleljenek az ilyen tanulók jellegzetes igényeinek és körülményeinek, társulva különböző közintézmények, ágazatok szereplőivel,
- fejlesszenek ki speciális képzési programokat a fiatal „vándorlók” körülményeihez szabva, akiknek különös nehézségeik vannak az oktatási rendszerbe való bekapcsolódás terén és a munkapiacba való bekerülés és alkalmazkodás során.

59. A növekvő gazdasági aktivitás kihívásait nagyobb nyomattal lehet kezelni, ha a munkapiaci reformok hatékony bevezetésében támaszkodunk az EU irányelveire (Economic Guidelines és Broad Economic Policy Guidelines of the European Union). Az irányelveket természetesen Európa más részeire is alkalmazni lehet. A Foglalkoztatottsági Irányelvek, hangsúllyal a jelenlegi foglalkoztatási arányokon, a munka minőségén és egész életen át való tanuláson, széles körű megközelítési keretet kínálnak a férfiak és a nők minden életkorra kiterjedő munkapiaci részvételének befolyásolásához. A Gazdaságpolitikai Irányelvek pedig a hangsúlyt a növekedésre és a stabilitást célzó makrogazdasági politikára, a strukturális reformokra helyezik. A munkapiaci részvétel növelése tartós prioritás lesz a jövőben. A munkapiaci részvétel növelése és az aktív öregedés biztosítása eszközeinél figyelembe kell venni a nyugellátás és az egészségügy közötti kapcsolatokat, beleértve a rendszerek szociális céljait és pénzügyi fenntarthatóságát is. A politikai prioritás megállapítása során a szociális partnerek számára fontos, hogy szembenézzenek az öregedő népesség kihívásaival: ez a Társadalmi Párbeszéd (Social Dialogue) elsőrendű prioritása is. A Társadalmi Párbeszéd Akcióprogramja (Action by Governments and Social Partners) csak akkor lesz sikeres, ha azokkal alapvető magatartásváltozás jár együtt a vállalatoknál és oktatási rendszerben, többek között a nemek közötti eltérés, az idősebb dolgozók, más hátrányos helyzetű csoportok irányában, beleszámítva a vándorlókat és a különböző fogyatékoságokkal küzdő dolgozókat is. Az ilyen magatartásbeli változás a társadalmi erők széles körű mozgósítását kívánja meg a legfelső politikai szintekig, amint azt az Európa Tanács kezdeményezte Lisszabonban és Stockholmban.

60. A fő célt jól összegzi az „Európa válasza a Világ öregedésére” című nyilatkozat, amit az Európai Bizottság (12) adott ki, s amely megállapítja: „Az öregedés újra megerősíti azt az általános törekvést, hogy emelni kell az aktivitást és a foglalkoztatási arányokat Európában”. A Nyilatkozat szerint a munkapiaci részvételt minden munkaképes korban, főleg a nők és az idősebb dolgozók körében kell növelni. A nők foglalkoztatottsági arányainak vonatkozásában még inkább aláhúzza annak a politikának a szigorú fenntartását, aminek célja a nemek közötti egyenlőség biztosítása a munka világában és az igényt, hogy össze lehessen egyeztetni a családot a munkával. Az idősebb dolgozók öregedését illetően a Nyilatkozat rámutat, hogy változásokra van szükség a korszertinti menedzselés jelenlegi munkahelyi és munkapiaci gyakorlatában. Fontos, hogy olyan politika és a gyakorlat érvényesüljön, ami lehetővé teszi és motiválja, hogy az idősebb dolgozók ki tudják használni az új lehetőségeket. Számos változtatás igen fontos: eltolódás az idősebb dolgozók, férfiak és nők munkaképességének és foglalkoztatásának fenntartásában olyan eszközökkel, mint a képzés, az egészségügyi és biztonsági intézkedések, illeszkedés a munkahelyhez és a foglalkozás jellemzőihez, munkakönnyítő technológiák bevezetése, új munkaidő beosztás, speciálisan az idősebb munkavállalók részére felkínált foglalkozások, stb. Ezek eredményeként emelkedni fog a férfiak és nők tényleges nyugdíjkorhatára és elkerülhetők azok a negatív hatások, amihez a jelenlegi politika vezet.

D) KÖVETKEZTETÉSEK

61. Három pontban foglaljuk össze az e cikkben tárgyaltakat:

- a) az öregedési folyamat felgyorsul a következő évtizedekben,
- b) a foglalkoztatott népesség száma csökkenni fog, ha nem növekszik az 50 év feletti férfiak és nők gazdasági aktivitása,
- c) minden szükséges eszközt igénybe kell venni a foglalkoztatottság változtatásához.

62. E célok elérésének fő kérdése, hogy milyen országos és nemzetközi intézkedések, aktivitás lesz a jövőben. Különböző lépéseket kell tenni a jövőbeli öregedés hatásainak ellensúlyozására az ENSZ-EGB régióban. Ezeket a következőkben lehet összegezni:

a) Szükséges, hogy a fejlesztéseket ne az egyes minisztériumok vagy ágazatok koordinálatlan politikájára alapozzák. Arra van szükség, hogy kialakuljon az átfogó, jól koordinált, országos szintű, ágazatközi politikák rendszere, melyet kellően hosszú időtávon működtetnek. A különböző politikák, jól meghatározott rövid, közép és hosszú távú prioritásokkal, kötelesek egymást támogatni.

b) Szükséges, hogy a jövő politikái kialakításánál tekintetbe vegyünk az ország demográfiai helyzetét, a munkapiaci részvételt és az általános gazdasági

fejlődést. Számos lehetőség lesz az ilyen típusú politikák kidolgozásához és alkalmazásához a jelenlegi és jövőbeni európai uniós országok esetében. Viszont kisebbek lesznek a lehetőségek azokban az országokban, ahol a gazdasági növekedés késik, ugyanakkor a demográfiai helyzet is eltérő. Ezek az országok több segítségre szorulnak a régiós együttműködés során.

c) A nemzeti politikákat támogatni kell regionális együttműködésekkel és koordinációval. A következő ENSZ-EGB Miniszteri Konferencia az öregedésről jó alkalom lesz arra, hogy meghatározzák az ENSZ-EGB régióban a jövőbeni regionális kooperációt szolgáló mechanizmusokat. Kormányközi munkacsoportot kell létrehozni, mely előmozdítja és ellenőrzi a fejlődést és a kérdése politikák bevezetését nemzeti szinten. Ezeknek a politikáknak követnie kell a „Madridi Nemzetközi Öregedési Akcióterv”-et az ENSZ-EGB régióban. Ehhez szükség lenne új tevékenységekre az Európai Gazdasági Bizottság munkaprogramján belül, támogatva a regionális együttműködést. Erre a célra megfelelő infrastruktúrát kellene teremteni.

d) Bár a szükséges politikát főleg az országok kormányainak kell elfogadni, a közzféra egyedül nem képes megoldani az összes problémát. Ezért meg kell találni annak módját, hogyan lehet a magán szektort növekvő mértékben bevonni a fejlesztésbe (pl. az állami nyugdíjrendszer mellett második nyugdíjpillért létesíteni, bevonni a magántőkét egészségügyi, társadalmi és oktatási szolgáltatások létesítésébe és fejlesztésébe, oktatási programokba, idősebb dolgozók átképzésébe). Valódi partneri kapcsolatra van szükség ezen a területen az állami, a magánszektor és a civil szektorok között.

HIVATKOZÁSOK

- (1) World Population Ageing 1950–2050. (A világnépesség öregedése 1950–2050.) Population Division, DESA, United Nations, 2002.
- (2) World Population Prospects: The 2000 Revision (Medium variant). (A világ népességének kilátása: a 2000-i revízió /középső variáns/.) Population Division, DESA, United Nations, 2001.
- (3) Yearbook of Labour Statistics 2000. (Munkaügyi Statisztikai Évkönyv 2000.) International Labour Office, 2001.
- (4) Employment in Europe 2001: Recent Trends and Prospects, European Commission, 2001. (Foglalkoztatottság Európában 2001: Jelen trendek és előrejelzések, Európai Bizottság 2001.)
- (5) K. Kinsella – V. Velkoff: An Aging World: 2001. (Egy öregedő világ: 2001.) US Census Bureau, 2001.
- (6) C. Bagavos – C. Potakis: Demographic Dimension of Labour Force Trends: National and Regional Diversities within the European Union. (Munkaerő trendek demográfiai dimenziói: országos és regionális eltérések az Európai Unióban.) Genus, 2001.
- (7) Economically Active Population Estimates and Projections (1950–2010). (Gazdaságilag aktív népességi becslések és előrejelzések /1950–2010/). International Labour Organization, 2000.

- (8) The Future European Labour Supply. European Commission, 1999. (Európa jövőbeli munkaügyi ellátottsága. Európa Bizottság, 1999.)
- (9) *Paul Raymont*: Population ageing in the ECE region: The broader economic context (mimeographed), 2002. (*P. Raymont* cikke alapján: A népesség öregedése az ECE régióban: szélesebb gazdasági összefüggésben /soksz./ 2002.)
- (10) Increasing Labour Force Participation and Promoting Active Ageing, European Commission, 2002, Toward a Europe for All Ages, European Commission, 1999. (A munkaerőben való részvétel növelése és az aktív öregedés segítése, Európa Bizottság, 2002, Európa felé minden életkorban, EU Bizottság, 1999.)
- (11) *Von Nordheim Nielson*: Active Ageing – key paradigm in European Commission policy response to demographic change. (Aktív öregedés – kulcs-megállapítás az Európa Bizottságban – politikai válasz a demográfiai változásokra.) 2002.
- (12) Europe's Response to World Ageing. Europe's response to World Ageing. Promoting economic and social progress in an ageing world, European Commission, 2002. (Európa válasza a világ öregedésére. A gazdasági és társadalmi fejlődés támogatása egy öregedő világban. EU Bizottság, 2002.)

1. Néesség fő korcsoportok szerint az európai régiókban, 1950–2050
Population by main age groups in the European regions, 1950–2050

Év	Közép	Kelet	Észak	Dél	Nyugat	Európa	Észak- Amerika
0–14 évesek a teljes népesség százalékában							
1950	28,6	26,0	28,1	27,5	23,4	26,2	27,2
1960	25,9	29,1	24,4	27,1	25,2	26,7	31,1
1970	25,3	26,3	24,1	26,0	24,1	26,3	28,5
1980	23,7	22,2	21,1	24,6	20,0	22,2	22,6
1990	23,2	22,8	19,4	18,9	17,6	20,4	21,8
2000	18,1	18,1	18,9	15,8	17,0	17,5	21,5
2010	14,2	13,6	15,9	14,0	14,9	14,4	19,1
2020	13,4	14,0	14,9	12,6	13,9	13,7	20,3
2030	13,8	12,6	15,4	12,1	14,1	13,5	18,3
2040	14,1	12,5	15,0	12,3	13,9	13,4	18,2
2050	14,9	13,7	15,2	12,7	14,0	13,9	18,3
15–19 évesek a teljes népesség százalékában							
1950	62,9	62,0	61,5	61,5	61,7	61,7	60,4
1960	60,5	60,5	59,8	60,2	69,6	60,2	55,9
1970	60,9	61,1	57,5	59,1	57,2	58,2	57,7
1980	62,9	63,6	58,9	60,1	61,8	61,8	62,0
1990	61,1	60,5	62,4	62,2	62,5	61,4	61,7
2000	64,0	63,0	60,7	62,4	61,3	62,3	62,3
2010	65,0	67,9	60,7	61,6	60,7	63,5	62,4
2020	61,7	62,4	58,3	59,3	57,6	60,0	56,7
2030	51,6	63,9	53,3	54,2	52,3	55,7	53,6
2040	56,5	56,5	52,2	49,0	51,3	52,6	53,2
2050	49,0	49,2	50,9	47,2	50,4	49,4	54,5
60–x évesek a teljes népesség százalékában							
1950	8,6	10,0	15,4	11,0	14,9	12,1	12,4
1960	11,1	9,9	15,9	12,7	16,6	13,1	13,0
1970	13,8	12,6	18,4	15,0	18,7	15,5	13,8
1980	13,4	14,1	20,0	15,2	18,2	16,0	15,4
1990	15,8	17,7	20,4	18,9	19,9	18,2	16,5
2000	17,9	18,9	20,4	21,8	21,7	20,3	16,2
2010	19,9	18,9	23,4	24,4	24,4	22,1	18,5
2020	24,9	23,6	26,8	28,1	28,5	26,4	23,0
2030	34,6	23,5	31,3	33,7	33,6	30,8	28,1
2040	32,6	31,0	32,8	38,7	34,8	34,0	28,6
2050	36,1	37,2	33,9	40,1	35,6	36,7	27,2
60–x évesek a 15–19 évesek százalékában							
1950	13,6	16,1	25,0	17,9	24,1	19,6	20,5
1960	18,4	16,3	26,5	21,1	27,8	21,8	23,3
1970	22,6	20,7	32,0	25,3	32,6	26,6	23,9
1980	21,3	22,2	34,0	25,3	29,5	25,9	24,8
1990	25,9	29,2	32,8	30,3	31,8	29,6	26,7
2000	28,0	30,0	33,6	34,9	35,4	32,6	26,0
2010	30,6	27,8	38,6	39,6	40,2	34,8	29,6
2020	40,4	37,8	46,0	47,4	49,5	44,0	40,6
2030	67,1	36,8	58,7	62,2	64,2	55,3	52,4
2040	57,7	54,9	62,8	79,0	67,8	64,6	53,8
2050	73,7	75,6	66,6	85,0	70,6	74,3	49,9

2. Foglalkoztatottsági arány nemek és fő korcsoportok szerint az európai régiókban, 1970–2000 (százalékban)

Employment rates by sex and main age groups in the European regions, 1970–2000 (in percentages)

Korcsoport, régió	Foglalkoztatottsági arány (%)						2000 az 1970 százalékában	
	Férfi			Nő			Férfi	Nő
	1970	1990	2000	1970	1990	2000		
<i>25–49</i>								
Közép	98	97	82	78	85	70	84	90
Kelet	98	97	79	92	94	75	81	82
Észak	97	94	85	54	74	76	88	141
Dél	96	96	86	33	56	56	90	170
Nyugat	97	95	89	50	67	72	92	144
Európa	96	97	84	64	77	69	88	108
Észak-Amerika	94	94	89	49	75	75	95	153
<i>50–54</i>								
Közép	92	84	72	67	69	62	78	93
Kelet	92	91	76	81	85	71	83	88
Észak	95	89	82	57	69	72	86	126
Dél	88	87	81	25	33	41	92	164
Nyugat	93	92	84	44	55	64	90	145
Európa	93	90	79	56	64	62	85	111
Észak-Amerika	91	88	84	51	67	72	92	141
<i>55–59</i>								
Közép	86	87	55	48	36	32	64	67
Kelet	80	79	62	39	34	35	78	90
Észak	92	78	72	47	54	58	78	123
Dél	76	71	59	19	22	26	78	137
Nyugat	85	75	62	35	40	43	73	123
Európa	84	75	62	37	36	38	74	103
Észak-Amerika	87	79	75	46	55	59	86	128
<i>60–64</i>								
Közép	59	59	30	31	20	19	51	61
Kelet	35	34	27	24	19	17	77	71
Észak	79	53	46	27	25	27	58	100
Dél	48	31	35	13	14	14	73	108
Nyugat	65	30	21	21	13	11	32	52
Európa	55	40	30	23	18	16	55	70
Észak-Amerika	73	55	52	35	34	37	71	106

3. Foglalkoztatottsági arány nemek és öt éves korcsoportok szerint az európai régiókban, 2000 (százalékban)

Employment rates by sex and five-year age groups in the European regions, 2000 (in percentages)

Nem, kor	Foglalkoztatottsági arány						
	Közép	Kelet	Észak	Dél	Nyugat	Európa	Észak-Amerika
Férfiak							
15–19	10	13	35	15	29	20	45
20–24	51	60	72	51	63	59	76
25–29	79	76	82	74	84	79	88
30–34	85	80	84	86	90	85	88
35–39	85	80	84	89	91	86	90
40–44	83	78	88	91	90	86	90
45–49	80	81	86	90	89	85	88
50–54	72	76	82	81	84	79	84
55–59	55	62	72	59	62	62	75
60–64	30	27	46	35	21	30	52
65–69	22	15	15	12	6	13	23
70–74	17	8	7	8	3	8	16
75–x	11	1	3	3	2	3	8
15–64	62	63	76	68	73	68	80
Nők							
15–19	8	7	38	9	23	16	44
20–24	42	50	62	37	58	50	68
25–29	60	68	72	56	72	66	73
30–34	66	72	73	57	71	68	73
35–39	73	77	75	59	72	71	74
40–44	75	77	78	56	73	72	76
45–49	72	78	78	51	72	70	77
50–54	62	71	72	41	64	62	72
55–59	32	35	58	26	43	38	59
60–64	19	15	27	14	11	16	37
65–69	14	9	9	5	2	7	14
70–74	11	2	3	3	1	3	9
75–x	7	1	1	1	1	2	3
15–64	53	55	65	42	58	54	67

Tárgyszavak:

Öregek
Gazdasági aktivitás
Foglalkoztatáspolitikai

**LABOUR MARKET RESPONSES TO POPULATION AGEING AND
OTHER SOCIO-DEMOGRAPHIC CHANGE***Summary*

Concluding, we can sum up with the following three main points, which are discussed in this paper:

- a) the ageing process accelerates during the following decades,
- b) the employed population declines, if the low labour force participation of the females and of the males over 50 could not be increased,
- c) all necessary measures needed for the changes in employment.

The main question is for achieving these goals are, what kind of national and international activity will be present in the future. There are different steps to be taken to compensate for the effects of future ageing in the UNECE region. They could be summarized as follows:

a) It is necessary that the improvement should not be based on uncoordinated policies of individual ministries or sectors. What is needed is a comprehensive, well-coordinated, national, cross-sectoral set of policies that will be implemented over a relatively long time period. The different policies, with well-established short-, medium- and long-term priorities should be helping each other.

b) It is also necessary to consider given country's demographic situation, labour force participation and general economic development when developing such future policies. There will be many opportunities for this type of policy development and implementation in the present and future European Union's member countries. However, opportunities will be fewer in those countries where economic development is lagging and, at the same time, the demographic situation is different. These countries will need more help from the regional co-operation.

c) The national policies should be helped by regional co-operation and co-ordination. The forthcoming UNECE Ministerial Conference of Ageing is a good opportunity to establish the mechanisms in the UNECE region for a future regional co-operation. An intergovernmental working group is needed to promote and monitor the development and implementation of the policies in question at the national level. Those policies should be in line with the implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing in the UNECE region. This would require that in the context of the programme of work of the Economic Commission of Europe new activities be envisaged in support of this regional co-operation. For this, an adequate infrastructure should be established.

d) Even though the needed policies should be adopted mainly by the national governments, the public sector alone is not able to solve all the problems. Therefore it is necessary to find the mechanisms to increasingly involve the private sector in each of the improvements (e.g. besides the state pension system to establish the second pillar of the old age retirement, to involve the private capital in establishing and management of health, social and educational services – in-school and after school programmes and re-educating elderly workers, based on a life-long education and training). A real partnership is needed in this field between the state, the private and the civil sectors.